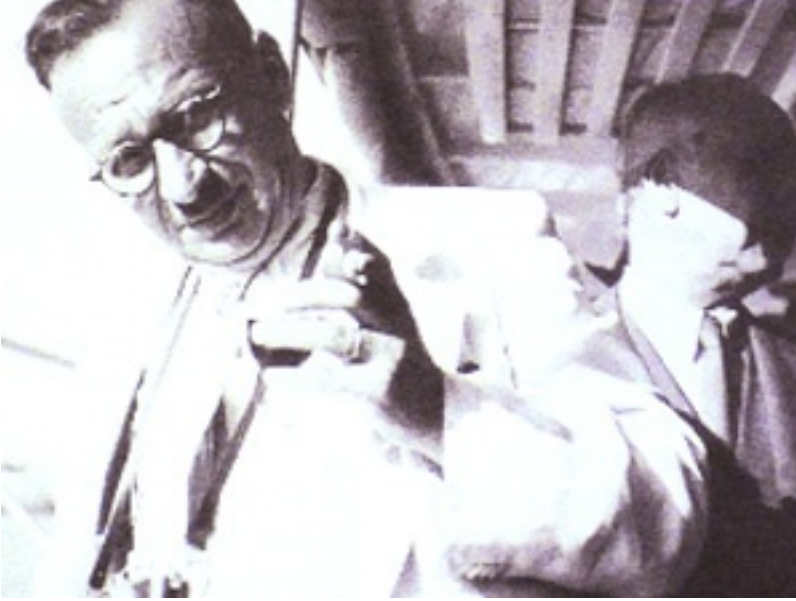


Cumhuriyetçi Muhafazakarlar

İçeriği Yazan: [Ozan ÖRMECİ](#) [1] Zaman: Cum, 17/09/2010 - 23:30

Yazar: Ozan ÖMERÇİ



CHP içerisinde 1930'larda belirmiş farklı Kemalizm anlayışlarından birini temsil eden **Cumhuriyetçi Muhafazakarlar**, o yıllarda küçük ve etkisiz bir grup olarak kalsalar da, yazdıkları İkinci Dünya Savaşı sonrası anti-komünist Soğuk Savaş yıllarında ilk kez ortaya çıkarılan Türk-İslam sentezi görüşünün 12 Eylül sonrası Türkiye'de adeta bir resmi ideoloji haline getirilmesi neticesinde günümüzde büyük önem kazanmıştır. Aslına bakılırsa İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Peyami Safa gibi popüler isimleri de bulunan Cumhuriyetçi Muhafazakarlar anti-modernist gerici bir tutum benimsememiş ve daha çok modernist radikalizm (Kemalist devrimcilik) ve dinsel dogmatizm arasında bir orta yol bulmaya çalışmışlardır.

Bu yazıda Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'ın hikayelerini ve düşüncelerini mercek altına alacağım.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1926 kongresinde "Kamalizm"^[1] doktrininin ilkelerinin belirlenmesi sonrası Kamalizm'i tam bir ideolojiye dönüştürmek için çabalar yoğunlaşmıştı. CHP içerisinde İş Bankası grubu ve bürokratik grup arasında kanlı bıçaklı bir rekabet devam ederken, Kadro Hareketi ve onun ortaya çıkışı sonrası Recep Peker'in liderliğinde oluşan Ülkü Hareketi Kamalizm'i kendi düşünceleri doğrultusunda ideolojik bir temele oturtmaya çalışıyorlardı. İşte pozitivizmin ve radikal modernizmin ağır bastığı bu yıllarda Kamalizm'in bu derece devrimci ve halka uzak bir şekilde yorumlanması CHP içerisinde küçük bir grup olan Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'ı telaşlandırıyor ve bu şekilde düşünen insanların İsmail Hakkı Baltacıoğlu önderliğinde bir araya gelmesine neden oluyordu. 1930'ların yarışan Kamalizm anlayışlarında en geride kalmasına rağmen Cumhuriyet'in ilerleyen yıllarında merkez sağın, Siyasal İslam'ın ve muhafazakarlığın ortaya çıkışıyla beraber önem kazanan Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'ın önemli isimlerine birlikte bir göz atalım.

Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'ın en önemli ismi ve lideri kabul edebileceğimiz İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) 1908 yılında Darülfünun'dan mezun olduktan sonra devlet tarafından eğitimine devam etmesi için Fransa'ya gönderilmiştir. Yüksek lisansı sonrası yurda dönerek Selanik ve İstanbul gibi şehirlerde ilk ve orta okul seviyelerinde ders veren Baltacıoğlu, İttihat ve Terakki okullarında çalışıyor ve Batı tipi bir öğretmenlik anlayışı güdüyordu. 1913 yılında Darülfünun'da bayan öğretmenler için açılan özel bölümde pedagoji ve psikoloji dersleri veren Baltacıoğlu, başarıları nedeniyle kısa sürede yükseliyor ve önce ilköğretim genel müdürü daha sonra da yüksek öğrenim genel müdürü makamlarına getiriliyordu. Mustafa Şekip Tunç'la da burada tanışan Baltacıoğlu daha sonra Darülfünun edebiyat fakültesinde dekan pozisyonuna atanıyor, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da hem Milli Eğitim Bakanlığı yönetim kurulunda görev yapıyor, hem de İstanbul Üniversitesi'nde güzel sanatlar, teoloji, edebiyat, sosyoloji ve psikoloji gibi çok farklı bölümlerde dersler veriyordu. Baltacıoğlu aslında dekanlığa da devam edebilirdi ancak 1925 yılında öğrencilerin zam gelmiş tren fiyatlarını protesto etmek için yaptığı gösterilere destek verdiği için görevinden istifa etmeye zorlanmıştı. 1933 yılındaki üniversite reformu nedeniyle bir süre kesintiye uğrasa da Baltacıoğlu akademisyenliğe hayatı boyunca devam etmiştir. Kendisi ayrıca 1930 yılında Serbest Fırka'nın kurulması çalışmalarına da aktif olarak katılmış ve partinin önemli isimlerinden biri olmuştur. Ahmed Ağaoğlu ile yakınlaşmaları da bu döneme rastlar. Ancak bilindiği üzere Serbest Fırka deneyimi çok uzun sürmeyecek ve dahası pek hayırlı olmayacaktır. Daha sonra çalışmalarına devam eden Baltacıoğlu, 1934-1978 yılları arasında "Yeni Adam" dergisini yayınlamış ve bu dergi sayesinde Cumhuriyetçi Muhafazakarlar olarak adlandırabileceğimiz grubun bu dergi çevresinde kümelenmesine ön ayak olmuştur. Atatürk'ün yaşadığı dönemde din konusundaki reformlarında baş danışmanlarından biri olmuş Baltacıoğlu,

İsmet İnönü'nün isteğiyle Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin de kurulma çalışmalarını yürütmüştür. 1942-1950 yılları arasında ise CHP'den milletvekilliği yapmıştır. Baltacıoğlu'nun görüşlerine "Batıya Doğru" kitabından alıntılar yaparak daha sonra yakından bakacağız ancak şimdi Mustafa Şekip Tunç'un hayat hikayesine göz atalım.

Mustafa Şekip Tunç (1886-1958) kariyerine Kosova'da devlet memuru olarak 1908 yılında başlamış ve daha sonra aynı Baltacıoğlu gibi eğitim sisteminin çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. "Hoca" lakabıyla bilinen Tunç, psikoloji eğitimi için devlet tarafından İsviçre'ye yollanmıştır. Dönüşünden sonra üniversite reformu dönemindeki kısa bir araya rağmen İstanbul Üniversitesi'nde öğretim görevliliği yapmış ve profesörlüğe kadar yükselmiştir. Türk Felsefe Derneği'nin de eski başkanlarından olan Tunç, Peyami Safa'nın kardeşi İlhami Safa ve Hilmi Ziya Ülken'in çıkardığı "Kültür Haftası" isimli dergide de yazarlık yapmıştır.

Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'dan siyasete en çok bulaşmış kişi olan Ahmed Ağaoğlu (1869-1939) Karabağ'da doğmuş ve ilk, orta, lise eğitimleri sonrası 1889 yılında Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nin tarih ve filoloji bölümünden mezun olmuştur. Yurtdışında İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleriyle tanışma şansı yakalayan Ağaoğlu, Azerbaycan'da öğretmenlik yaparken Türkçü düşünceyle tanışmış ve Rusya'daki Türklerin haklarını korumak için "Difai" isminde bir siyasi dernek kurmuştur. Bakü'de Terakki başta olmak üzere bir çok dergi ve gazete çıkaran Ağaoğlu, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909 yılında İstanbul'a gelmiş ve İttihat ve Terakki ve Türk Ocakları ile olan bağlarını güçlendirmiştir. Hakikat gazetesindeki yazılarıyla dikkat çeken ve Türkçü düşüncenin önderlerinden olan Ağaoğlu, önce İttihat ve Terakki Cemiyeti genel merkez üyesi daha sonra da Afyonkarahisar mebusu seçilmiştir. İstanbul'un işgali sonrası İngilizler tarafından bir çok İttihatçı gibi Malta'ya sürülen Ağaoğlu, 2 yıl sonra İstanbul'a dönmüş ve Hakimiyet-i Milliye gazetesinin başyazarı olarak Milli Mücadele'ye büyük destek vermiştir. CHP'den Kars milletvekili olarak TBMM'ye de giren Ağaoğlu, partinin devrimci ve devletçi ekonomi doğrultusundaki görüşleri nedeniyle istifa ederek 1930 yılında Serbest Fırka'nın kurucularından olmuştur. Serbest Fırka sonrası siyaset hayatına nokta koyan Ağaoğlu, ölene kadar bir çok esere imzasını atmıştır.

1899 İstanbul doğumlu ünlü edebiyatçı ve düşünürümüz Peyami Safa ise şair İsmail Safa'nın oğludur ve küçük yaşta edebiyata merak sarmıştır. Düzenli bir eğitim almamış ve kendi kendini kitaplar vasıtasıyla yetiştirmiştir. Genç yaşlarından itibaren öğretmenlik ve gazetecilik yapmıştır. 1961 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Daha çok romanlarıyla ve edebiyatçı yönüyle tanınsa da kendisi aslında Kemalist Devrim'i kendi muhafazakar perspektifinden yorumlamaya ve siyasal bir düzlem üzerine oturtmaya çalışmış önemli bir düşünürdür. Ancak kabul etmeliyiz ki kendisinin siyasi görüşleri oldukça tutarsızdır. 1950 ve 60'larda Soğuk Savaş dönemi koşullarında giderek milliyetçilik ve muhafazakarlığının dozunu arttırmış ve 1930 ve 40'larda yazdıklarını rejim zoruyla yazdığını iddia ederek yan çizmiştir. Safa'nın düşüncelerine daha sonra yakından göz atacağız. Nazım Hikmet'le girdiği polemiklerle de hatırlanabilecek Safa, aslında Türk

edebiyatının en önemli isimlerinden birisidir. Fatih-Harbiye ve Dokuzuncu Hariciye Koğuşu sanırım hepimizde derin izler bırakmış eserlerdir. Hatta yazarın Fatih-Harbiye eseri henüz 1940’larda “Zwischen Ost und West (Batı ile Doğu arasında)” adıyla Almanca’ya çevrilmiş ve Avrupa’da büyük ilgi görmüştür. 1950 yılında kendisi CHP’den milletvekili adayı olmuş ancak görüşlerinin çok daha yakın olduğu Demokrat Parti’nin seçimi kazanması üzerine TBMM’ye girememiştir.

Cumhuriyetçi Muhafazakarlar’ın bir diğer önemli ismi Hilmi Ziya Ülken (1901-1974) ise tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve coğrafya dersleri veren ve Mustafa Kemal’in isteğiyle daha sonra İstanbul Üniversitesi Türkoloji bölümüne öğretim görevlisi olarak atanmış değerli bir aydınımızdır. Türk Felsefe Cemiyeti’nin kurucularından olan Ülken, Kültür Haftası ve İnsan isimli dergiler de çıkarmış ve Türk Sosyoloji Derneği’nin kurulmasında önemli payı olmuştur. Değişik alanlarda yazdığı onlarca eserle hatırlanabilecek olan Ülken 1974 yılında vefat etmiştir. Cumhuriyetçi Muhafazakarlar’ın en tanınmış olanları ve hareketin ideolojik çizgisine yön veren isimler İsmail Hakkı ve Peyami Safa’dır. Dolayısıyla bu yazıda bu ikilinin iki önemli kitabından alıntılarla Cumhuriyetçi Muhafazakarlar’ı anlatmaya çalışacağım ancak daha önce hareketin genel çizgisi ve Henry Bergson etkisi üzerine birkaç söz edelim.

İttihat ve Terakki döneminden başlayan ve Cumhuriyet döneminde etkisi yükselerek devam eden katı pozitivizm ve modernizm anlayışlarına tepki olarak Cumhuriyetçi Muhafazakarlar’da görülen temel özellik Henry Bergson ve sezgicilikten etkilenecek yaptıkları anti-entelektüel itirazlardır. Bu nedenle Türk aydınına temel referans kaynağı olan Ziya Gökalp’i hedef seçen Muhafazakarlar yapıtlarında Gökalp’in pozitivist yaklaşımlarına karşı mistisizmi, bilimselliğine karşı da gelenek-görenekleri ön plana çıkararak CHP içerisinde yandaş toplamaya çalışmış ancak etkileri çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Onlara göre dinsel dogmatizm ve modernist radikalizm arasında pek bir fark yoktur çünkü her iki yaklaşım da kendisinin tek doğru olduğunu iddia eden ve mistisizmi küçümseyen makro gerçek iddialarıdır. Oysa Muhafazakarlar’a göre gerçekten daha önemli olan toplumda var olan eğilimler, gelenek-görenekler, mikro yapılardır. İşte modernist söylemin bilimsel ve ikna edici argümanlarına karşı çıkmakta zorlanan Muhafazakarlar bu noktada Henry Bergson ve sezgiciliği kendilerine kalkan yapmaya çalışmış, ancak bunda pek de başarılı olamamışlardır. Cumhuriyetçi Muhafazakarlar’ın bir diğer çabası da kendilerini İslamcılardan ayırmak olmuştur. Muhafazakarlar Kemalist Devrim’i reddetmemiş ve temelde ona pozitif yaklaşmış ancak devrimin ve yeni devletin bu ani ve gelenek-görenekten beslenmediğini iddia ettikleri hızlı dönüşüm çabalarından rahatsız olmuşlardır. Recep Peker, Kadro Hareketi yazarları gibi kişileri modernist radikalizm şeklinde bir uç kutup olarak gören Cumhuriyetçi Muhafazakarlar, diğer uca da kökten dinciliği ve radikal İslamcılığı koymuşlardır. Peyami Safa’nın Türk İnkılabına Bakışlar (Reflections on the Turkish Revolution) adlı eseri bu anlayışı ortaya koymak açısından oldukça faydalıdır.

Türk İnkılabına Bakışlar eserinde Batı ve Doğu'yu birbirinden ayrı iki kutup olarak değerlendiren Safa'ya göre Batı dünyasının gelişmesinde etkili olan üç ana unsur Antik Yunan akli ve felsefesi, Roma İmparatorluğu hukuku ve devlet geleneği ve Hristiyanlık geleneği, ananeleridir. Batı genel olarak akli, çalışmayı, bilimi ve ilericiyi temsil ederken, Doğu geri kalmışlık, atalet ve sefaletin temsilcisidir. Bu konuda fazlasıyla oryantalist olduğunu görürüz Safa'nın. Ancak Batı karşısındaki bu eziklik onu enteresan bir formülasyona sürüklemiştir. Türk İnkılabına Bakışlar kitabında coğrafya ve iklimin insan davranışına etkisi konusunu oryantalist bir bakış açısından etkilenecek dile getiren Safa'ya göre Kuran ve İslam özünde akla, çalışkanlığa prim vermekte ve İncil'den ve Hristiyanlıktan daha ileri olmaktadır. Ancak zaman içerisinde iyi özelliklerini Batı'ya veren Doğu İslam geleneği, Doğu coğrafyasında Hindu-İran geleneğiyle yer değiştirmiş ve bu nedenle İslam dünyası geri kalmıştır. Yani Batı'ya akli ve mistisizmden kurtulmayı öğreten İslam olmasına karşın, İslam kendi içerisinde diğer bir İslam türüne yenik düşmüş ve geri kalmıştır. Bu noktadan hareketle Safa Kemalizm'in ananelere karşı değil, ananeler üzerinden yükselen Doğu'ya uygun ve evrilmiş bir hareket olduğunu ve bu nedenle desteklenmesi gerektiğini savunur. Modernitenin sadece yasaları, giyimi taklit etmekle olmayacağını en iyi anlayanlardan biri olarak Safa, moderniteyi reddetmemek için modernitenin aslında İslam'ın özünde olduğunu ispatlama çabasına girişmiştir. Fatih-Harbiye, Dokuzuncu Hariciye Koşuşu ve diğer bir çok edebi eserinde gördüğümüz depresif hava bu teorisinde olmamasına karşın, teorisinin geçerliliği incelenirse bu coşkunun yapay olduğu ve aslında Batı kompleksinden kaynaklandığı kolaylıkla görülecektir. Safa'nın gelenek-görenekler üzerinde durması kuşkusuz aslında CHP'nin devrimci ideoloji ve metodlarından kurtularak başka bir çizgiye çekilmesi adınadır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Batıya Doğru eseri de Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'ı anlamak açısından önemli bir kaynaktır. Dönemin koşulları ve aldığı eğitimin etkisiyle fazlasıyla determinist bir metod kullanan Baltacıoğlu ilk olarak medeniyet kavramı üzerinde durmuştur. Baltacıoğlu'na göre medeniyet kültürden farklı olarak "her ulusun hiç de kendine özgü olmayan, öbür uluslarla ortaklaşa taşıdığı bilgisi, bilimi, fenni, zanaatidir" (Baltacıoğlu, sayfa 13). Bu nedenle Batılılaşmak ya da Avrupalılaşmak dediğimiz olgu Batının tekniğini, bilimini, zanaatini almak, "Batı medeniyetine gitmek için Garp tekniğine gitmek" demektir (Baltacıoğlu, sayfa 15). İşte Baltacıoğlu'nun daha önceleri Ziya Gökalp'in de söz ettiği kültür-medeniyet ayrışımı Batı'ya olan bakışını çok güzel belirlemektedir. Ona göre Türkler kendi kültürlerini, değerlerini, dinlerini, sosyal yapılarını korumalı ve Batı'nın ileri tekniğini alarak modernleşmelidir. Baltacıoğlu'nun muhafazakarlığı işte bu kültür alanında ortaya çıkmış ve aslında bir modernist olmasına karşın kendisinin çağdışı Osmanlı toplumundan kalan ve kimi noktalarda modern yaşamla hiç uyuşmayan bazı olgulara yönelim yapmasına neden olmuştur. Baltacıoğlu eserinin ilerleyen bölümlerinde nüfustan, eğitime, tiyatrodan spora bir çok alanda fikirlerini beyan etmiştir.

Cumhuriyetçi Muhafazakarlar için genel bir değerlendirmek yapmak gerekirse sanıyorum şu özellikleri ön plana çıkacaktır. Öncelikle Cumhuriyetçi Muhafazakarlar ilk Cumhuriyet aydınları arasında yer alan ve kendileri

fazlasıyla Batılı bir eğitim almış ancak Kemalist Devrim'in ani dönüşüm projesinden ürkmüş insanların oluşturduğu anti-modernist olmayan ancak yavaş bir değişim yanlısı kimselerden oluşmaktadır. Bu noktada Peyami Safa yıllar ilerledikçe çok daha ırkçı ve dinci bir çizgiye geçse de çıkışı itibariyle o da bir ilerlemecidir. Cumhuriyetçi Muhafazakarlar Milli Mücadele'ye büyük destek vermiş ve Kurtuluş Savaşı öncesi ve süresince emperyalizme destek vermiş gerici hareketlerle kendilerini ayrıştırmak için büyük bir gayret göstermişlerdir. Baltacıoğlu başta olmak üzere tüm muhafazakarlar devletin çeşitli kademelerinde görev almış ve Kemalizm'i sahiplenmişlerdir. Ancak muhafazakarların güçleri -aynı sosyalistler gibi- devletçi ve liberallerin çetin savaşına sahne olan CHP'de çok sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Cumhuriyetçi Muhafazakarlar bilimselliğin karşısına romantizm, pozitivizmin karşısına sezgicilikle çıkmaya çalışmış ve bu yolda Henry Bergson'u koruma kalkanları yapmışlardır. Cumhuriyetçi Muhafazakarlar; amaçları daha önce belirttiğim gibi modernizm yolundan sapmak olmamasına karşın -aynı Demokrat Parti gibi- toplumda var olan ve bir kültür devrimiyle modernizme evrilmek istenen yarıyı kaşıyarak bu yaranın ilerleyen on yıllarda çok daha şiddetli bir şekilde kanamasına neden olmuştur. Türk entelektüel hayatına getirdiği yeniliklere rağmen Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'ın tarihsel misyonları daha çok devrim ve karşı-devrim arasında bir üçüncü yol arar ve radikal dönüşüm nedeniyle devletle toplum arasındaki bağların daha da kopmasına engel olmaya çalışırken, devrimin hedeflediği temel dönüşüm misyonlarından uzaklaşmasını sağlamak olmuştur. Bir diğer dikkat çekici nokta Henry Bergson ve sezgicilik etkisiyle modernizm eleştirisine soyunan Cumhuriyetçi Muhafazakarlar'ın bazı tezlerinin günümüzdeki post-yapısalcı Kemalizm ve modernizm kritikleriyle benzerlikler göstermesidir.

iletisim@politikadergisi.com [2]

KAYNAKLAR

- Aydın, Ertan, "The Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s: The Ülkü Version of Kemalism, 1933-1936", 2004, *Middle Eastern Studies*, 40: 5
- İrem, Nazım, "Turkish Conservative Modernism: Birth Of A National Quest For Cultural Renewal", 2002, *International Journal of Middle East Studies*, 34: 1
- Safa, Peyami, "Reflections on the Turkish Revolution", 1999, Ankara: Atatürk Supreme Council for Culture
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, "Batıya Doğru", 1945, İstanbul: Sebat Basımevi

[1] Büyük ünlü uyumuna uygun olması açısından bu yıllarda Kemalizm'e Kamalizm deniyordu.

Bu makale Ozan Örmeci'nin "İttihat ve Terakki'den AKP'ye Türk Siyasal Tarihi" adlı kitabından alınmıştır. Kitabı satın almak için [İdefix](#) [3], [Kitap Yurdu](#) [4] ve benzeri kitap satış sitelerine bakabilirsiniz.

Yorumlar

- [Bilim/Kuramsal](#) [5]
- [İç Siyasa](#) [6]

Kaynak URL (09/05/2024 - 16:19 tarihinde yazdırıldı):

<https://www.politikadergisi.com/makale/cumhuriyetci-muhafazakarlar>

Bağlantılar:

[1] <https://www.politikadergisi.com/pd-uye/ozan-ormeci>

[2] <mailto:iletisim@politikadergisi.com>

[3] <http://www.idefix.com/kitap/turk-siyasal-tarihi-ozan-ormeci/tanim.asp?sid=O6V7URYOHS6S7SI72EO8>

[4] <http://www.kitapyurdu.com/kitap/default.asp?id=440596&sa=62867734>

[5] <https://www.politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/bilimkuramsal>

[6] <https://www.politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/ic-siyasa>